

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE GÖRSEL MALZEME KULLANIMI: AKBABA DERGİSİ KARİKATÜR ÖRNEĞİ

*Dr. Pelin DİMDİK**

Öz: Daha etkili, anlamlı ve ilginç bir öğrenim deneyimi sunmak için görsel öğrenme tekniklerinin kullanımı önemlidir. Video, resim, grafik, poster, karikatür gibi görsel malzemeler öğrenme ortamına renk katmanın yanı sıra öğrencinin derse kolaylıkla adapte olmasını da sağlar. Aynı zamanda sözlü ya da yazılı anlatım yoluyla tam olarak ifade edilemeyen bazı kavram ve fikirleri görsel malzeme kullanarak açık ve anlaşılır hale getirmek mümkündür. Örneğin her yaşta bireye hitap eden ve sınıf içi kullanıma uygun bir öğrenme aracı olan karikatür, öğrencinin bilgiyi anlama ve yorumlama becerisini geliştirdiği için öğrenim hayatındaki başarısına da doğrudan katkı sağlar. Bu makalede görsel eğitim yardımcılarında biri olan karikatürün, yabancı dil öğretimine faydaları anlatılmakta ve konu örneklerle desteklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Yabancılara Türkçe Öğretimi, Akbaba Dergisi, Mizah, Karikatür

USING VISUAL MATERIALS IN TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS: THE CARICATURE EXAMPLE OF AKBABA JOURNAL

Abstract: More effective, meaningful and interesting to offer a learning experience is important for the use of visual learning techniques. Visual materials as videos, images, graphics, posters, caricature add color to the learning environment of the student's course but also allow it to be easily adapted. At the same time through verbal or written expression of some concepts and ideas cannot be expressed exactly using visual materials possible to make a clear and understandable. For example, caricature, that appeals to individuals of all ages and is a learning tool suitable for use in the classroom, for developing student's ability to understand and interpret the information for the study directly contribute to the success of their life. The article handles caricature that is one of the helper of visual training aids is useful of teaching of foreign language and the subject is supported by examples.

Key Words: Education, Teaching Turkish to foreigners, Akbaba Journal, Humor, Using caricature

Giriş

1. Karikatürün Tarihine Kısa Bir Bakış

İnsanoğlu deneyim, duygu ve düşüncelerini aktarma işlevini gerçekleştiren bir vasıta olarak yazıdan önce çizgiyi kullanmıştır. Bu iddiada ileriye sürülecek güzel bir kanıt "Hyeroglif" yazıdır. "Birçok mizah tarihçisi 'Hyeroglif'" yazısını karikatürün başlangıcı olarak gösterir. Ama, ne denirse densin, 'çizgi', 'yazı'dan önce vardı ve insanoğlu yaşamını İspanya'nın 'Altamira' Fransa'nın 'Lascaux' mağaralarında çizgilerle

* Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, pelindimdik@gmail.com

dile getirmiştir.”¹

Mağara insanının, çizimler vasıtasıyla duygu, düşünce veya bilgilerini aktarma yolunu seçmesi, bu iletişim metodunun kişinin içinde yaşadığı ve temas halinde olduğu ortamda bulunan diğer lisanlardan çok daha eski ve evrensel bir niteliğe sahip olduğunun göstergesidir. İlk toplumların çizimle başlayan macerası, zamanla kendini ifade ediş biçiminin yeni bir evresi, bir başka deyişle bu aktivitenin değişik oluş biçimi ve o yöndeki paralel uzantısı olan yazıyla devam etmiştir. Bu şekilde uzun yıllar boyunca, sayısız varyasyonlarla süregelen, köklü görsel kültür birikimi de mevcudiyetini korumuştur, ancak bir dönemden sonra ulaşılması istenilen sonuç değişmemekle birlikte, yazı ile çizimin farklı kulvarlarda yürüdükleri görülür. Bu durum, onları ayrı ayrı sahalarda halinde değerlendirme gereğini doğurmuştur.

Çok eski geçmişteki sayısız desen ya da figürün, anlam hususunda farklı bir keyfiyet üstlenmiş olmasına rağmen, çizgi itibarıyla karikatüre benzemekte olduğu görülür. Neticede karikatür sanatı anlamsal açıdan, konseptte abartma ya da biçimsizleşmeye giderek gülünç dışa vurumun özlü bir ifadesi olarak düşünüldüğünde, ondan arta kalan ilk izler tarih öncesi dönemlerin mağara resimlerinden, Antik Mısır, Yunan, Roma Medeniyetleri sanatına, oradan da Orta Çağ dinsel mimari sahasına dek ulaşır. Ancak aydınlanmanın bir mahsulü olarak karikatür, İtalya’da gücünü çizgiden alan dışa vurumun ehemmiyet kazandığı Rönesans’la filizlenmeye başlar. Buna rağmen çoğu araştırmacı asıl manasıyla bu sanatın başlangıcını 17.yüzyıl olarak değerlendirir.

17. yüzyılda İtalya’da hayvan başlı insan vücutlu portrelere “caricatura” deniliyordu. Karikatür kelimesi de köken itibarıyla; yüklemek, hücum etmek, doldurmak, abartmak, alaya almak gibi manalarda kullanılan “caricare” fiilinden türemiş olan bu isimden gelmektedir. Terim, yazılı olarak ilk defa 1646’da kendi tekniğinin ilk teorik tartışması sayılan “Diverse Figure” ün önsözünde Giovanni Atanasio Mosini tarafından kullanılmıştır. Ona göre karikatür, idealleştirilen temsiller meydana getirmek ve eğlenmek amacıyla insanın doğuştan gelen belirgin kusurlarının sanatsal olarak abartılmasını ifade ediyordu.²

Bazı araştırmacılar yazılarında, Avrupa’da karikatür sanatının köklerini Antik Roma ve Yunan medeniyetlerine kadar götürürken, Türkiye’ye geldiklerindeyse bu sanatın Tanzimat’la başladığını söylerler. Oysa bunun gibi sathi bir cümle, ‘Tiyatro Türkiye’ye Tanzimat’la girmiştir’ cümlesi kadar doğru ya da yanlıştır” der Üstün Alsaç ve ekler: “Aslında bununla anlatılmak istenen Batı anlayışına yakın bir karikatür uğraşısının bu dönemden sonra ağırlık kazandığıdır.³ Her ne kadar karikatür Batı etkisinde gelişen sanatlardan biri olarak düşünülse de Türkiye için bu sanat dalı pek de yabancı görünmüyor. Çizgisel bakımdan minyatürü, abartılı bir ifade tarzını benimsemesi

¹ Turhan Selçuk, “Önce Çizgi Vardı”, **Sanatta Karikatür**, Ankara, Karikatür Vakfı Yayınları, 1997, s.7.

² Lachlan R. Moyle, “An imagological survey of Britain and the British and Germany and the Germans in German and British cartoons and caricatures 1945-2000”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fachbereich Sprach- und Literaturwissenschaft Universität Osnabrück, 2004, s. 30.

³ Üstün Alsaç, “Türk Karikatürü Üstüne Bir Döküm ve Eleştiri Denemesi”, **Adam Sanat**, S. 7, 1986, s. 55-66.

yönünden Karagöz'ü ve olağanüstü tasarımlarıyla halk resimlerini andırırken, oyuncuların makyaj ve giyimleri, mimikler ve tavırlarıyla adeta canlı karikatürlere benzediği Orta Oyunu tiplerini ve alay, hiciv, yergi bileşeniyle Türk mizah geleneğinden beslenmektedir.⁴

Başlangıçta sınırlı bir kesime hitap eden karikatür, yazılı basınla birlikte geniş kitlelere ulaşmaya başlamıştır. Uzun arayışlar, deneme ve birikimler neticesinde erişilen bu merhalede gülmecenin inşasında genellikle yazılı anlatıma da başvurulmaktadır. Yazıyla çizginin ortaklığı onu daha fazla kimsenin gözünde anlaşılır kılmak içindir.

Önceleri belirli bir şahsın veya insan tipinin abartılmış portreleri şeklinde tanımlanan karikatüre, kültürel birikime ve zaman içinde gösterdiği değişime paralel olarak farklı birtakım anlamlar yüklenmiştir. Karikatür sanatı, sözlü anlatımın yoğun olarak kullanıldığı dönemlerde “yazı ile yapılan mizahın çizgi ile süslemesi”⁵ olarak görülmüş, yazısız karikatürlerin ortaya çıktığı dönemde ise yani salt çizgiyle yapılan anlatıma geçilince “çizgide mizah sanatı”⁶ şeklinde tarif edilmiştir.

Günümüzde el üstünde tutulan bir sanat dalı halini alan çizgi mizahın bant karikatür ya da çizgi roman biçiminde albümlere ve kitaplara, teknolojinin ilerlemesiyle beraber bir animasyon türü olarak televizyonlara konuk olduğu görülür. Ayrıca “duvar resimlemede, eğitim-öğretim malzemelerinde, baskılı malzemeler ile süslemelerde de karikatür kullanılmaktadır.”⁷

2. Karikatürün Dil Öğretiminde Kullanımı

Doğası gereği mizah, öğretimin ciddiyetine aykırı olarak görülebilir. Öğretimde mizahın aşırı kullanımı da risk unsuru teşkil etmektedir. Öğretmenlerin özellikle sözel mizahın olası istenmeyen sonuçları karşısında dikkatli olmaları gerekir. Bu nedenle ırkçı, cinsiyetçi içerik taşıyan ya da aşağılama ve suça teşvik eden söylemlerden uzak durmak ve yanlış anlamalara meydan vermemek gerekir. Son yıllarda rağbet edilen bir öğretim aracı olan karikatürün; dikkat ve ilgi uyandırma, yaratıcı, eleştirel, derin, farklı düşünme, tartışma ve iletişim becerileri ile öğrenmeye yönelik motivasyonu geliştirmek bakımından potansiyel bir katkı sağladığı gerçektir. Ayrıca konu ile ilgili yapılan araştırmalarda bu tür materyallerin akademik stresi azaltarak öğretmen ve öğrenci ilişkilerini de güçlendirdiği tespit edilmiştir. Bugün sözel ve görsel mizah, öğretilenleri daha anlaşılır hale getirmek ve güçlendirmek için hizmet vermektedir.⁸

Öğretimde görme duyusuna yönelik materyal kullanımının, işittiklerimizin yüzde yirmilik, gördüklerimizde ise yüzde otuzluk bir kısmını hatırladığımız düşünüldüğünde

⁴ Üstün Alsaç, a.g.e., s.55.

⁵ Tef Kitapları Serisi, **Tef Ve Dünya Karikatüristleri Albümü**, İstanbul, Çağlayan Yayın evi, 1955, s.6.

⁶ Ali U. Ersoy “Gazete Karikatürü Karikatür Ve Sanat Üzerine Aykırı Düşünceler”, **Hürriyet Gösteri**, S. 34, 1983, s.75.

⁷ Bülent Fidan, **Reklam Ve Karikatür**, İstanbul, Yazın Matbaacılık, 2007, s. 42.

⁸ Micheal M. van Wyk, “The Use of Cartoons as a Teaching Tool to Enhance Student Learning in Economics Education”, **Journal of Social Science**, C.26, S.2, 2011, s. 117-118.

istendik hedeflere ulaşmada işitsel uyarıların tercihine oranla daha etkili bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Şüphesiz olabildiğince çok duyuya hitap etmek öğrenmeyi kolaylaştırmak ve kalıcılığı sağlamak bakımından önemlidir.

Karikatür, dil öğrenmek isteyenler için de ilgi çekici ve uyarıcı bir öğrenme aracıdır. Arka plan bilgisi gerektiren bazı karikatürleri anlamak zor olabilir. Ancak bunları analiz etmek bildiklerini kullanmak için iyi bir strateji sağlar. Buna ek olarak güç anlaşılır ya da yoruma açık görseller öğrencinin kelime dağarcığını ve bakış açısını geliştirmek bakımından da faydalıdır.⁹ Aynı zamanda karikatürle zor kavramlar basitleştirip eğlenceli hale getirilerek bu metodun öğrenmedeki büyük etkisi kullanılabilir. Böylece eldeki konu açığa kavuşturulmakta, anlatılan kişi ve olaylar da gündelik hale getirilmektedir. Karikatür her yaştan ve kökenden insana hitap edebildiği gibi dil beceri eksikliği olan insanlar tarafından da daha kolay anlaşılacaktır. Dil öğretimi için uygun karikatürlerin, öğrencileri esnek düşünceye teşvik etmeye ve onları rahatlatmaya yardımcı olduğu görülmüştür. Bununla birlikte karikatürün bir öğretim aracı olarak özenle seçilmiş ve belirli bir hedefi olmasına dikkat etmek gerekir.¹⁰

2. 1. Akbaba Dergisinden Seçilmiş Karikatür Örnekleri

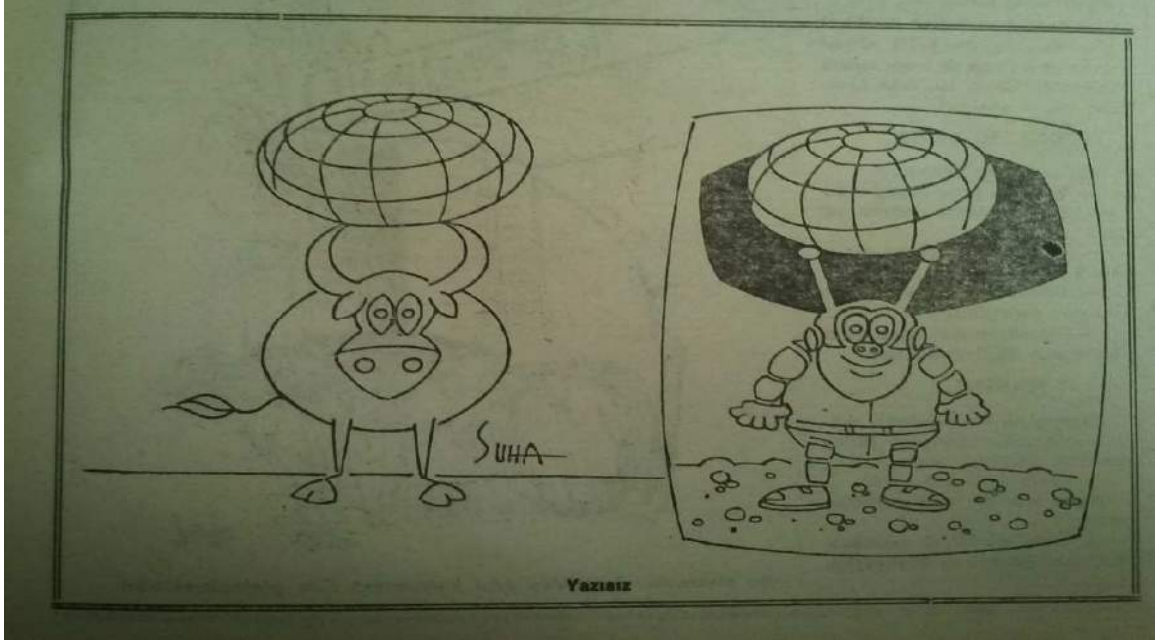
Yusuf Ziya Ortaç'ın Orhan Seyfi Orhon'la birlikte çıkardığı, Türk mizah basınının en uzun ömürlü mecmuası olan Akbaba, 1922 ile 1977 yılları arasında aralıklarla yayımlanmıştır. Dergide; makale, şiir, hikâye, anı, fıkra, tiyatro, edebî tenkit, tefrika roman gibi yazın türlerinin neredeyse tamamından örnekler mevcuttur. Ayrıca dergide, devrin basın ve edebiyat dünyasıyla ilgili çarpıcı tartışmalar ve öykülere de sık sık yer verilir. Bununla beraber, dergi daimi çizerlerinin dışında, dünya çizerlerine ve genç çizerlerden gelen karikatürlere de sayfalarını açmıştır.

Derginin kuruluşundan itibaren, sokaktaki sıradan insandan, aydın kesime kadar geniş bir tabakaya hitap etmeyi hedefleyen yayıncılık ilkesi doğrultusunda, dönemin siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki gelişmeleri ve bu alanlarda yaşanan aksaklıkları dile getiren karikatürleriyle, bir yandan toplumu ilgilendiren meselelere değinmek, diğer yandan da olaylar karşısında okurun belirli bir tavır almasını sağlamak amaçlanmıştır.

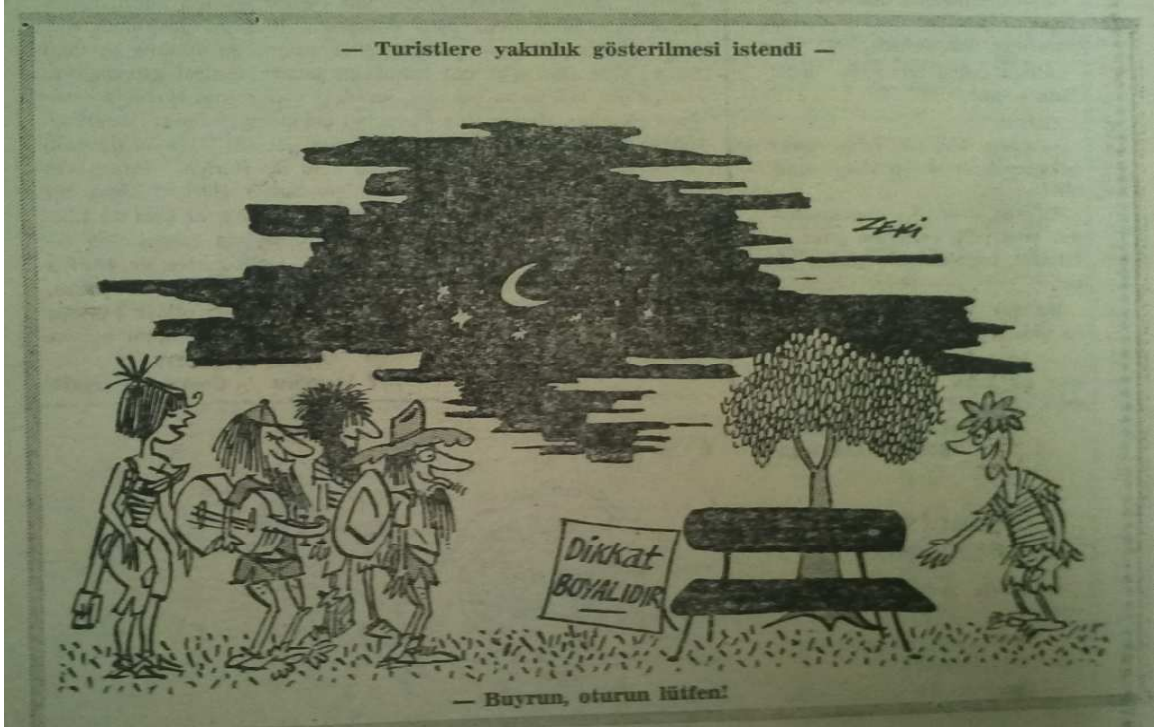
Bu makalenin yazılışındaki amaç ise Akbaba dergisinin 1977'li yıllarda neşrettiği karikatürlerden yola çıkarak; yabancı dilde yeni kelimeler öğrenilmesine, görselin bellekteki kelimelerden hareketle yazılı ya da sözlü olarak yorumlamasına, verilen karikatür örneklerinden herhangi birinde anlatılmak istenenle benzerlik taşıyan bir pasaj vasıtasıyla yabancı dilde seri okuma ve doğru telaffuz alışkanlığı kazandırılmasına ve böylece dil öğrenmek için gerekli olan; okuma, anlama, konuşma ve yazma becerilerinin geliştirilmesine yönelik bir çalışma örneği sunmaktır. Aşağıda soru ve etkinliklere kaynaklık edecek üç karikatür örneği seçilmiştir.

⁹ Teaching Tolerance, Using Editorial Cartoons to Teach Social Justice, <http://www.tolerance.org/activity/using-editorial-cartoons-teach-social-justice>, 20.01.2013.

¹⁰ Jo-Anne Fleischer, "Using Cartoons for Type Education", **New Zealand Journal of Adult Learning**, C. 30, S.1, 2002, s. 56-57.

Karikatür 1: Suha, Akbaba Dergisi, C. 32, S. 32, 3 Ağustos 1977, s. 17.

Karikatür 2: Zeki, Akbaba Dergisi, C. 32, S. 26, 22 Haziran 1977, s. 11.

Karikatür 3: Ravasoli, Akbaba Dergisi, C. 32, S. 28, 6 Temmuz 1977, s. 18.

2.1.1. Karikatürlere İlişkin Etkinlik ve Soru Örnekleri

Örnek aktivitelerdeki öğrenme materyalini Akbaba dergisinden alınmış karikatürler ve içeriklerinden biriyle ilişkilendirilmiş olan bir metin meydana getirmektedir. Materyallere yönelik etkinlik ve sorularla, dilin bazı kurallarının öğretilmesi, akademik düzeyde yeni bilgiler kazandırılması, hedef kitlenin okuma, dinleme, sözlü ve yazılı anlatım becerilerinin yanında eleştirel, yaratıcı düşünme, analiz-sentez yapma, yorumlama ve değerlendirme gibi üst düzey bilişsel becerilerinin de geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Karikatürlere dayalı etkinlik ve sorularda öğrenci merkezli iletişimsel yaklaşım tercih edilmiştir. Gayemiz aktif ve deneyimsel bir öğrenme ortamı oluşturarak pozitif yönde istendik davranış geliştirmek için seçilmiş karikatürlerle; öğrencileri yabancı dil öğrenmeye teşvik etmek, onların yeni kültürlere, bireysel farklılıklara ilişkin algılarını şekillendirmek, yenilikten yana ve yararlı bir öğrenme stratejisi planlamaktır.

Örnek karikatürlerin içeriğine ilişkin soru ve etkinlikler farklı dil seviyelerine göre hazırlanmış olup öğretici, kullanacağı materyalde sınıfın düzeyini dikkate almalı ve hedef kitleye en uygun aktiviteyi tercih etmelidir.

2.1.1.1.Etkinlik Örnekleri

Etkinlik 1: Yukarıdaki karikatürlerde gördüğünüz kelimeler, figürler ve detaylarının

anlamalarını sözlükten bulunuz.

Etkinlik 2: Verilen karikatürlerde gördüklerinizi anlatınız.

Etkinlik 3: Her bir karikatürün dikkat çekmek istediği konuyu kısaca söyleyiniz.

Etkinlik 4: Aşağıda verilen pasajı okuyunuz ve yukarıdaki üç karikatürden hangisinin içeriğiyle bağlantılı olduğunu söyleyiniz.¹¹

Çoğu halk inancının antik dinler ya da mitoloji kaynaklı olduğu bilinmektedir. Hayatın hemen hemen her alanını kapsamış olan ve günümüzde batıl inanç kategorisinde değerlendirilen bu inançlardan bir tanesi de dünyanın, bir öküzün boynuzları üzerinde durduğu inancıdır. Bu anlayışa göre öküz kımıldadığı zamanlarda dünyanın dengesi bozulduğundan depremler meydana gelmektedir. Havada duran bir su, suyun içinde bir balık, balığın üstünde bir taş ve taşın üzerinde de dünyayı taşıyan bu öküz bulunmaktadır. Doğu Afrika’da ise sırtında taş taşıyan büyük bir balık ve onun üzerindeki bir inekten bahsedilir. İnek, boyun ağrısı başladığı zaman tek boynuzuyla dengelediği dünyayı diğer boynuza fırlatmaktadır. Yer sarsıntılarının da bu nedenle oluştuğu söylenir. Güney Sibiry’a’daki Türk destanlarında da dünyanın altında bulunan kırk boynuzlu bir öküz ile Kiro Balak adında büyük bir balıktan bahsedilmiştir. Budizm ve Çin kültürünün etkisinde kalan toplumlarsa dünyanın bir kaplumbağanın üzerinde durduğunu düşünmektedirler. Benzer bir inanış Hindistan’da görülmektedir. Buradaki insanlar dünyanın bir kobranın üzerinde dengede duran bir kaplumbağa ve onun üstündeki bir fil tarafından tutulduğuna inanmaktadırlar. Onlara göre bu hayvanlardan biri hareket ettiği zaman dünya sallanmaya başlar.¹²

Etkinlik 5: Yukarıda batıl inançlar konusuna değinen bir metin okudunuz. Buradan hareketle günümüzde halk arasında devam eden batıl inançlara siz de birer örnek veriniz.

2.1.1.2. Soru Örnekleri

Soru 1: Anlaşılması en kolay karikatür sizce hangisidir? Nedenleriyle birlikte tartışınız.

Soru 2: Karikatürlerde verilmek istenen mesaj sizce ne olabilir? Sözlü ve yazılı olarak ifade ediniz.

Soru 3: 2 ve 3 numaralı karikatürleri, 1 numaralı karikatürden ayıran özellik

¹¹ Öğrencilerden metni okurken anlamını bilmedikleri kelimeleri not etmeleri ve bu kelimelerin anlamlarına sözlükten bakmaları istenebilir. Öğrencilerin bireysel farklılıkları dikkate alındığında metnin daha kolay anlaşılmasını sağlamak bakımından derste birden fazla kez okunması faydalı olabilir.

¹² Eyüp Akman, “Türk Mitolojisi ve Halk Şiirinde “Sarı/Kızıl Öküz” İnancı”, **Türkiyat Mecmuası**, C.22, Bahar 2012, s. 1-3.

nedir?

Soru 4: 2 numaralı karikatürde geçen “Buyurun, oturun lütfen” cümlesi görgü kurallarına uygun bir hitap şekli midir? Türkçede görgü kurallarına uygun, bildiğiniz başka hitap şekilleri nelerdir?

Soru 5: Anasına bak, kızını al: “Look at the mother before marrying the daughter: Expresses the view that a young girl (or a bride) will eventually look and behave like her mother”¹³, 3 numaralı karikatürde geçen ve yukarıda açıklaması verilen atasözünün işaret ettiği anlama katılıyor musunuz? Katılmıyorsanız, niçin?

Sonuç

Görsel iletişim materyallerini kullanarak yabancı dil öğretme ve öğrenme sürecini daha verimli hale getirmek mümkündür. Ayrıca öğrenilen dile ve kültüre ait özelliklerin içselleştirilmesi bakımından da görsel yardımcıları önem taşımaktadırlar. Somut ve soyut kavramlar, hedef kitlenin hoşlanacağı bir içerikle ve karikatür gibi farklı iletişim yöntemlerini destekleyen bir malzemeyle birlikte sunulduğunda öğretimde kalıcı bir bilgi transferi gerçekleştirilebilir.

Bilgileri hatırlamak amacıyla kullanılan görsel ipuçları olarak düşüneceğimiz karikatürler, sanatın hiciv, alay ve tenkit dolu bir çeşididir. Karikatürcü, çevrede olup bitenlerden duyduğu endişeyi ve gördüğü aksaklık ya da tuhaflıkları eleştirerek kamuoyu ile paylaşmayı ve yaşadığı çevrenin kalitesini yükselmek için katkıda bulunmayı kendine görev bilir. Karikatürün bu bakımdan eğlendirmeyi amaçlarken, haber verme vazifesini üstlenen bir mahiyet taşıdığı ve duyarlılığı arttırmak yönünde bir girişim olduğu söylenebilir. Dil becerilerinin gelişmesi için iyi bir kaynak olan karikatürlerle desteklenmiş bir öğretim programı modeli, bu açıdan bakıldığında umut vaat edici görülmektedir.

Kaynakça

Akman Eyüp, “Türk Mitolojisi ve Halk Şiirinde “Sarı/Kızıl Öküz” İnancı”, **Türkiyat Mecmuası**, C.22, S.1, 2012, s. 1-16.

Alsaç Üstün, "Türk Karikatürü Üstüne Bir Döküm ve Eleştiri Denemesi", **Adam Sanat**, S. 7, 1986, s. 55-66.

Ersoy Ali Ulvi, “Gazete Karikatürü Karikatür Ve Sanat Üzerine Aykırı Düşünceler”, **Hürriyet Gösteri**, S. 34, 1983. s. 75.

Fidan Bülent, **Reklam Ve Karikatür**, İstanbul, Yazın Matbaacılık, 2007, s. 42.

¹³ Hale Işık Güler, 2010-2011 ETA Program In-country Orientation, “Turkish Proverbs and Idiomatic Expressions” , www.metu.edu.tr/.../Turkish%20Proverbs.doc, s. 1. 25.01.2013.

Fleischer Jo-Anne, "Using Cartoons for Type Education", **New Zealand Journal of Adult Learning**, C. 30, S.1, 2002, s. 56-62.

Güler Hale Işık, 2010-2011 ETA Program In-country Orientation, "Turkish Proverbs and Idiomatic Expressions" , www.metu.edu.tr/.../Turkish%20Proverbs.doc, s. 1. 25.01.2013.

Moyle Lachlan R., "An imagological survey of Britain and the British and Germany and the Germans in German and British cartoons and caricatures 1945-2000", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fachbereich Sprach- und Literaturwissenschaft Universität Osnabrück, 2004, s. 30.

Selçuk Turhan, "Önce Çizgi Vardı", **Sanatta Karikatür**, Ankara, Karikatür Vakfı Yayınları, 1997, s. 7.

Teaching Tolerance, Using Editorial Cartoons to Teach Social Justice, <http://www.tolerance.org/activity/using-editorial-cartoons-teach-social-justice>, 20.01.2013.

Tef Kitapları Serisi, **Tef Ve Dünya Karikatüristleri Albümü**, İstanbul, Çağlayan Yayın evi, 1955, s. 6.

Van Wyk Micheal M., "The Use of Cartoons as a Teaching Tool to Enhance Student Learning in Economics Education", **Journal of Social Science**, C.26, S.2, 2011, s. 117-130.